پل و تیر؛ و تیر، پیله؛ فیلم تازه‌ی داریوش مهرگان در ۱۴۰۴ صفحه‌ی الهام‌گرفته از رمان مهرداد بامداد

۱۴۰۴ صفحه، ۱۲۰ تصویر، ۲ جلد، قطع وزیری — ویراستار: نگین ارجمند — طراح جلد: کامران بیدار — چاپ اول: پاییز ۱۴۰۴

داریوش مهرگان، کارگردان سرشناس سینمای دهه‌ی ۱۳۵۰، سال‌ها پس از آخرین فیلم‌ش سکوت کرد. اما در پاییز ۱۴۰۴ خبر آمد که فیلم تازه‌ی او، «پل و تیر»، بر اساس رمان مهرداد بامداد ساخته شده است. این کتاب همان فیلم را از نو روایت می‌کند، اما این بار با زبان تصویر و کلمه در کنار هم. ۱۴۰۴ صفحه، ۱۲۰ تصویر از صحنه‌ها و پشت‌صحنه‌ها، و دو جلد که نمی‌خواهد جای فیلم را بگیرد اما می‌خواهد همراهش بماند.

نگین ارجمند در مقدمه‌ی جلد اول نوشته که او سال‌ها پیش فیلم‌نامه‌ی اولیه‌ی مهرگان را خوانده و گریه کرده است. او می‌گوید این کتاب نه زندگی‌نامه‌ی مهرگان است و نه تحلیل فیلم‌شناسی‌ست. او می‌گوید این کتاب را کسی نوشته که هم دوست بامداد بوده و هم کسی که فیلم را دیده و دوست داشته. ارجمند در صفحه‌ی ۱۴ جلد اول می‌نویسد: «من نخواستم قضاوت کنم که فیلم خوب است یا نه. خواستم بفهمم چرا مردی رمان خودش را به تصویر سپرد و چرا رمان، وقتی فیلم ساخته شد، کمی کوچک‌تر شد.» این جمله کلید کل کتاب است.

جلد اول با عنوان «پل و تیر: از رمان تا فیلم» سه بخش دارد. بخش نخست شرح زندگی مهرداد بامداد است از کودکی در بندر تا مرگ زودهنگام در ۱۳۶۱ و سکوت سینمایی مهرگان پس از آن. بخش دوم تاریخچه‌ی تولید فیلم است: از قرارداد تهیه‌کننده تا روز آخر فیلم‌برداری در کویر. بخش سوم تحلیل رمان و فیلم است، صفحه به صفحه، با نشان دادن اینکه چه چیزها حذف شد و چرا. ارجمند می‌گوید حذف‌ها مهم‌تر از افزوده‌هاست و هر حذف یک تصمیم سیاسی هم بوده است.

جلد دوم شامل ۶۰۰ صفحه عکس است: قاب‌های فیلم‌نامه‌ی دست‌نویس مهرگان، عکس‌های صحنه، پشت‌صحنه‌ها، و چند صفحه از نامه‌های بامداد به مهرگان که در آرشیو خانوادگی مانده بود. نگین ارجمند می‌گوید این نامه‌ها را خانم مهرگان خودش داد به او، با شرط اینکه چاپ کامل نشود. بخشی از این نامه‌ها در متن کتاب آمده و بخشی در پانوشت‌ها. لحن نامه‌ها تا صفحه‌ی ۲۰۰ جلد دوم عوض می‌شود و این خود بخشی از داستان است.

نشر پرنیان کار تولید را با صحافی دستی و کاغذ نیمه‌گلاسه انجام داده است. قیمت دو جلد ۱۸۰ هزار تومان است و نسخه‌ی ویژه‌ی کتابخانه‌ها با جلد سخت ۲۴۰ هزار تومان. چاپ اول ۲۰۰۰ نسخه است و نشر قول داده اگر تا پاییز ۱۴۰۴ تمام شود، چاپ دوم با اصلاح‌ها و افزوده‌ها منتشر شود. نمایه‌ی اعلام و فهرست فیلم‌ها در صفحه‌ی ۱۴ جلد دوم آمده است.

واکنش‌ها به کتاب از هم‌اکنون مختلف است. منتقدان می‌گویند این کتاب بیش از حد به مهرگان نزدیک است و کمتر به رمان بامداد می‌پردازد. اما برخی دیگر می‌گویند همین نزدیکی است که ارزش دارد، چون کسی دیگر نمی‌تواند این دو را کنار هم بگذارد. نگین ارجمند در پاسخ گفته که قرار است جلد سوم با گفت‌وگوهای مفصل با بازماندگان پر شود و این جلد سوم را او خودش می‌نویسد.

(صفحه‌ی انتشار در اندیشه)

مهرداد بامداد، نویسنده‌ی نامور، در مصاحبه‌ای با نشریه‌ی «صبح صفا» گفته بود که رمان «پل و تیر» را در ۱۳۵۸ نوشته و سال‌ها کشو را بسته نگه داشته است. این رمان روایت مردی است که پلی را در روستای خود می‌سازد و وقتی پل تمام می‌شود، رودخانه مسیر خود را عوض می‌کند. بامداد می‌گوید این داستان درباره‌ی بی‌فایده‌گی نیست، درباره‌ی کسی است که کار خود را می‌کند بدون آنکه بداند کار به کجا می‌رسد.

داریوش مهرگان در ۱۳۶۰ فیلمی از روی همین رمان ساخت با نام «تیر، پیله». فیلم در جشنواره‌ی فجر دیده شد و جایزه‌ی فیلم‌نامه گرفت، اما اکران عمومی‌اش با سانسور روبه‌رو شد و سه صحنه از آن حذف شد. مهرگان بعدها گفت این حذف‌ها برای او از خود رمان دردناک‌تر بود. از آن به بعد او دیگر فیلم نساخت و سال‌ها در خانه ماند.

در ۱۴۰۴ دو نوه‌ی بامداد، پریسا و کامران بامداد، رمان را از میان کاغذهای پدربزرگ بیرون آوردند و به مهرگان دادند. مهرگان پذیرفت و گفت این بار می‌خواهد هم فیلم بسازد و هم کتاب بنویسد. نتیجه دو جلد است: جلد اول رمان و فیلم، و جلد دوم گفت‌وگوها و پشت‌صحنه‌ها. این دو جلد قرار است با هم پخش شوند، نه یکی به جای دیگری.

نگین ارجمند، منتقد و پژوهشگر سینما، در مقدمه‌ی جلد اول نوشته که او سال‌ها پیش فیلم‌نامه‌ی اولیه‌ی مهرگان را خوانده و گریه کرده است. او می‌گوید این کتاب نه زندگی‌نامه‌ی مهرگان است و نه تحلیل فیلم‌شناسی‌ست. او می‌گوید این کتاب را کسی نوشته که هم دوست بامداد بوده و هم کسی که فیلم را دیده و دوست داشته. ارجمند در صفحه‌ی ۱۴ جلد اول می‌نویسد: «من نخواستم قضاوت کنم که فیلم خوب است یا نه. خواستم بفهمم چرا مردی رمان خودش را به تصویر سپرد و چرا رمان، وقتی فیلم ساخته شد، کمی کوچک‌تر شد.» این جمله کلید کل کتاب است.

جلد اول